

Yoksulları Ne Yapmalı? Belirsizlik ve Sosyal Politikaya İlişkin Bütünlüklü Bir İnceleme

Utku Balaban, Dr., AÜ SBF Öğretim Görevlisi.

Zafer Yılmaz'ın geçtiğimiz aylarda *Dipnot Yayınları*'ndan çıkan *Yoksulları Ne Yapmalı? Sosyal Sorunun Yönetimi, Belirsizliğin Keşfi ve Yarınsızlık* başlıklı kitabını büyük bir heyecanla okudum ve çalışmanın amacını, içeriğini ve değerini vurgulamak için bir eleştiri kaleme almaya karar verdim.

Eser, *belirsizlik* kavramının ortaya çıkışını ve bu kavramın sosyal politikanın merkezine oturma sürecini ele alıyor. Viktorya dönemi İngiltere'sinde kurumsal olarak operasyonel hale gelen fikrin, ileriki dönemlerde neoliberal dönüşümü oluşturan bir öge olarak ortaya çıkışı ve küresel ölçekte *Yeni Sosyal Sorunun* inşasına yaptığı katkı, adım adım işleniyor.

Farklı kronolojik ve mekânsal ölçeklerde anlatının detaylandırılması, meselenin (yani belirsizliğin bir siyasi araç haline gelmesi süreci) tarihsel incelemesinin kavramsal bir tartışmayla buluşturulabilmesine olanak sağlıyor. Bu sayede, eser, nicelik-nitelik gerginliğinin fiili kurumsal politikalar tarafından ne şekilde çözüldüğüne dair zihin açıcı fikirler sunuyor. Bu açıdan bakıldığında, eserin Türkiye'de devam eden kurumsal dönüşümleri anlamak için genel bir çerçeve sunduğuna ve çalışmanın sadece sosyal politika, yoksulluk ve sınıf çelişmesine yoğunlaşan araştırmacı ve aydınlarla değil aynı zamanda genel olarak modern dünyada siyasetin doğasına ilişkin özgün bir perspektif geliştirmek isteyen herkese hitap ettiğine inanıyorum. Şimdi, kitabın akışına sadık kalmaya çalışarak, bana çarpıcı gelen temalara kısaca değinmek isterim.

Kitabın giriş kısmında çalışmanın temel iddiası, iki ayaklı bir ifade olarak yer alıyor. Hatalı temsil riskini göze alarak yalınlaştırsak, bu temel iddia, risk analizlerinin yoksulluk siyasasında kullanımının üretim ve denetim temelli bir sorunsalın kurucu bir unsuru olduğu ve risk/belirsizlik kavram ikilisinin bu bağlamda bir güvenlik aracı olarak iş gördüğü. Yani yoksulluğa yönelik bakış açısı, sadece yoksul kişilere ilişkin geliştirilen politikalar bağlamında değil, genel olarak Yılmaz'ın deyimiyle *insani potansiyeli* tabiiyet altına alınmasına dönük genel bir çerçevenin çizilmesine yol açıyor. O zaman, temel konu, bu güvenlik aracının nasıl formüle edildiğini ve daha sonraki dönemlerde ne şekilde yeniden ürettiğini anlamak olmalı. Dolayısıyla, eser, bu iddiayı, ele aldığı kavram ikilisinin, son derece uzun bir zaman aralığında, yani on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar süren serüvenini Viktoryen ve neoliberal dönemlere dönük bir kıyaslamalı okuma sunarak temellendiriyor.

Bu bağlamda sosyal sorunun üç farklı kurulma biçimi olduğu ve bunun liberalizmin üç türü (yani klasik, sosyal ve yeni) ile örtüşmeler barındırdığı iddia ediliyor. Yılmaz'a göre bu kurulma biçimleri, on dokuzuncu yüzyıldan bu yana, sırasıyla, büyük bir idari problem, sosyal sigortanın nesnesi ve (riskin değil) belirsizliğin içinde kurulan bağlam olarak tariflenebilirler. Bu yeniden kurulma süreçleri sırasında kurgu ve kurumsal pratikler bağlamında, mekânsal ölçekte bir genişleme gerçekleşmiştir. Yani Viktoryen dönemde ulusal olarak tarif edilen, bugün küreselde kurulmaktadır.

Eserin *Belirsizliğin Sayısallaştırılması* başlıklı birinci bölümünde ise kitabın ileriki bölümlerinde paylaşılacak materyali anlamlandırmaya yardımcı olacak temel kavramların sunulduğu doyurucu bir tartışma yürütülüyor. Tehlike, teknikleştirilmiş tehlike olarak risk, sayılar aracılığı ile belirsizliği cisimleştiren risk, şans, bir teoloji nesnesi olarak talih gibi kavram ve tamlamalar teker teker tarihsel bağlamları içinde tarif edilirken, on dokuzuncu yüzyılda *aritmetikleştirilmiş talihin* risk ve olasılığı nasıl birbirleriyle buluşturduğu ortaya konuyor. Riskin, belirsizliği sayılar dolayımıyla aşılır kılması sonucu denetimi olanaklı kıldığı saptaması okurla paylaşılıyor. Kavramlara ilişkin bu girizgâhı, *potansiyel* kavramına ilişkin bir tartışma takip ediyor. Olasılık ve riskin potansiyel ile girdiği ve Yılmaz'ın çifte olumsuzluk olarak tariflediği sürece dayanan ilişkinin nitelikleri betimleniyor. Bu betimleme, kitlelere ilişkin *potansiyelin* kontrolüne (yani potansiyel ile eylem arasındaki gerilim ile başa çıkma sürecinin) istatistiğin ne şekilde dâhil olduğunu anlamamıza yardımcı oluyor.

Bu tartışma, anlatıyı *güvenlik* kavramı üzerine bir sonraki tartışmaya yönlendiriyor. Buna göre, güvenlik, belirsizlik ve tehlikenin risk kavramı çerçevesi içinde idaresinin sağlanması sorunsalı olarak tanımlanıyor. Bu bağlamda, güvenlik, *siyasal bir teknoloji* olarak ele alınıyor. Bu siyasi teknoloji, *sosyalın keşfi* dolayımı ile ve riskin nesnelleşmesiyle başat şekilde gelişiyor. O zaman, temel mesele, belirsizliğin ve tehlikenin idaresinin riskin nesnelleştirilmesi vasıtasıyla potansiyelle kurduğu çifte olumsuzluğu değerlendirmek olarak ortaya çıkıyor.

Bu eleştirinin yer sınırları nedeniyle ve özet sunma kaygısı içinde birbiri ardına sıralamak zorunda kaldığım bu kavram kümesinin eserde son derece yalın ve anlaşılır bir dille açıklandığını buraya not düşmek isterim. Yılmaz, bu kavramların arasındaki ilişkiyi net bir biçimde kurmayı başararak ileriki bölümlerdeki tartışma için sağlam bir temel oluşturuyor. Müstakbel okurun, bu kavramsal tartışmadan birçok şey öğreneceğine eminim. Toparlamak gerekirse, bu ilk bölümün temel temasının belirsizliğin riske dönüşme süreci ve bu sürecin ortaya çıkardığı teknoloji (yani güvenlik) olduğu söylenebilir.

Eserin ikinci bölümünde, bu kavramların on dokuzuncu yüzyılda inşası ve faaliyete sokulma sürecine değiniliyor. Tarihsel anlatı, Viktorya dönemi İngilteresi'ne yoğunlaşıyor. Bu bölümdeki tartışma, lisans öğrencilerinden akademisyenlere, herkes için son derece faydalı: hem kavramsal derinlik hem de farklı çağ ve coğrafyalar arasında kurulan bağlantılar, benim için son derece zihin açıcı oldu. Eflatun'dan Goethe'ye, Leibniz'den Benjamin'e devam eden ufuk turu, yoksulluk konusunun bu çalışmanın *operasyonel meselesi* olduğu, *kuramsal meselenin* ise modern iktidara ilişkin özgün bir çözümleme geliştirmek olduğu izlenimini uyandırmakta.

Bölüm, ilk olarak Bentham'ın *faydacılığı* ile yoksulların 'idaresi' meselesinin siyasi gündeme oturması arasındaki ilişkiyi açıyor. Daha sonraki kısımda, istatistiğin devlet iktidarı ve nüfusun yönetimi sorunsalları etrafında gelişimi özetleniyor. *Devletin gücünü saptama çağrısına* cevap veren İngiliz devleti, William Petty'nin 1670'lerde adlandırdığı *siyasal aritmetik* yöntemini operasyonel bir gereç olarak kurumlarına mass etmeye başlıyor. İstatistiğin kullanımı, otoritenin yönetici ve topluma karşı gayri şahsi bir konum almasının önünü açıyor. Bu süreç içinde nüfus 'keşfediliyor' ve beden ile nüfusun *biyopolitikası*, yaşam üzerindeki iktidarın merkezine oturuyor. İstatistiğin gelişimi ile birlikte *kategori* kavramı otoritenin süje tanımının merkezine oturuyor. Bu gelişmeler ile birlikte, *ortalama insan* icat ediliyor. Bu saptama, özellikle Weberyen *ideal-tip* kavramı hakkında heyecan verici düşüncelere kapı açıyor. Bu gelişmelere dair Yılmaz'ın sunduğu nitelikli analiz, *istatistik-ulus inşası* ilişkisini kurmamıza yardımcı oluyor.

Bu bölümün bir sonraki kısmında, Britanya'da 1840'ların *Genel Sicil Ofisi*'ne ilişkin orijinal çalışmanın sonuçları okur ile paylaşılıyor. Müstakbel okurun bu kısmı dikkatle okumasını salık veririm, çünkü buradaki anlatı, gündelik hayatın tarihi ve kurumların tarihi arasındaki ilişkiyi son derece başarılı şekilde kuruyor. Bu kısmı, Charles Booth'un *Doğu Londra Araştırması*'na ilişkin bir değerlendirme takip ediyor. Booth'un nüfusu (sınıf adı altında) kategorilere ayırma biçimi, bugün gerçekleşen benzer pratikleri daha iyi anlamamıza yardımcı olmakta.

Eserin üçüncü bölümü, anlatıyı 1840'lardan alıp 1970 sonrası döneme taşıyor. Yılmaz'ın *neo-liberal dönem* olarak tanımlamayı uygun gördüğü bu zaman diliminde *sosyal sorunun* nasıl yeniden tanımlandığını görüyoruz. Özü itibarıyla kökleri *Marjinalistler*'e kadar götürülebilecek bir düşünsel altyapıyı irdeleyen Yılmaz, 1970-sonrası yıllarda konuyla ilişkili gördüğü çeşitli gelişmeleri okurla paylaşıyor. Moleküler biyolojide gerçekleşen gelişmeler neticesinde biyopolitikanın çerçevesi genişliyor ve güvenlik kavramı (ve dolayısıyla güvenlik adlı teknoloji) yeniden

şekilleniyor. Buna göre, “yeni neo-liberal biyo-politika ve güvenlik anlayışı, belirsizlikle malul bir tehlikeli oluşu ve bu tehlikeli oluşa dair riskleri çevreden tıbbı, suçtan biyo-güvenliğe her alanda merkeze almaktadır” (s. 255). Yani Yılmaz, Viktorya dönemi İngiltere’sinde daha çok yoksullardan kaynaklanan ‘tehdit algısının’ ölçeğinin değiştiğini ve *güvenlik* kavramının kapsamının genişlediğini iddia ediyor. Bu bağlamda, “sosyalın tamamıyla dışına düşmüş olan kişi veya gruplar”, güvenlik adlı siyasi teknolojinin nesnelere sadece biri haline geliyorlar. Eserin bu kısmında, Birleşik Devletler’de gerçekleştirilen yoksulluk çalışmalarına atıflar yapılmakta ve konuya ilgi duyan okur için kapsamlı bir panorama sunulmakta.

Bu bölümün en vurucu teması ise, 1970-sonrası dönemde, artık belirsizliği (belirsizliğin riske metamorfozu vasıtasıyla/sayesinde) bertaraf etmek amacının merkezi bir amaç olmaktan çıktığı iddiası. Tam tersine, belirsizlik bir fırsat *momenti* olarak algılanmaya başlanıyor ve yönetim sanatı bu fırsatları değerlendirme kabiliyeti olarak görülüyor. Burada Knight’ın ve Beck’in belirsizlik ve risk kavramları üzerine özlü bir tartışma yürütülüyor ki bu tartışma, kurumsal iktisada ilgisi olan okur için son derece faydalı olacaktır. Girişimci, tam olarak, belirsizlik ile diğer toplumsal failerin giremediği bir ilişkiye girebildiği için girişimcidir. Bu nedenle, 1970-sonrası dönemde, belirsizlik-risk ikiliği yeni bir biçim almıştır. Zannımca, Yılmaz’ın temel savı, Viktoryen döneme kıyasla, otoritenin yeni dönemde bu ikilikle hem daha kısa erimli hem de daha sofistike bir ilişkiye girebildiğidir. Yani bir önceki dönemde, belirsizlik, her şart altında (istatistik vasıtası ile) riske dönüştürülmeye çalışılıyorken, içinde bulunduğumuz dönemde, olasılık tanımının çeşitlenmesi ve eski dönemin güvenlik kavramının anlamsızlaşması sonucu, iktidarı temsil ya da bina eden failer, belirsizlikle koşullu bir ilişkiye girmeye başlamışlardır.

Üçüncü bölümün bir sonraki teması, *esneklik-katılık ikileminde yarısızlaşan emek*. *Neoliberal* emek piyasası için *koridor* metaforunu kullanan Yılmaz, belirsizleştirme ediminin (Bauman’dan esinlenerek) emeği ‘sıvılaştırdığını’ ifade etmekte ve bu sayede, sermayenin mantığının toplumun bütün gözeneklerine sızdığını vurgulamaktadır.

Eserin dördüncü bölümünde, Yılmaz, üçüncü bölümde ortaya konan kavram ve metafor kümesinden hareketle Dünya Bankası’nın oluşturduğu ve yeniden ürettiği yoksulluk kavramına yöneliyor. Yani eserin birinci ve üçüncü bölümleri kavram ve metafor kümesini oluştururken, ikinci ve dördüncü bölümleri bu kümeleri somut durumların anlatısından hareketle geliştirmekteler.

Bu bölümde Dünya Bankası’nın tarihçesi ve kuruluş amaçları özetlenirken, bu sürecin *Güney*’in inşasına yaptığı katkı vurgulanıyor. Risk kavramını merkeze alan

bir yoksulluk tanımının *Yoksulluğu Azaltma Raporları* ve benzeri enstrümanlarla kurumsal düzeyde *yönetişim* kavramından hareketle yeniden üretimi sayesinde, Yılmaz'ın tabiriyle yoksullara politik ve sosyal yurttaşlık ayırımı dayatılıyor.

Bu bölümü takip eden sonuç bölümünde ise Yılmaz, belirsizlik siyasetinin günümüzde risk kavramının uygulanmasını da aşan daha geniş bir siyasal tahakküm projesi olarak vücut bulduğunu ifade etmekte ve eseri, dinamik bir yurttaşlık üzerine yeniden düşünmeye çağırısı ile eseri sonlandırmakta.

Eser, farklı konulara ilgisi olan okurlara yeni pencereler açmakta: yoksulluk, belirsizlik-risk-istatistiğin tarihi, biyopolitika, küresel Güney'in kuruluşu gibi birçok farklı konunun başarılı şekilde sentezlendiği bu çalışma, özellikle sosyal politikaya ilgi duyanlar için bir başucu eseri olacak. Sosyal politika kuramının temel birçok eserinin hakkı verilerek işlendiği ve yoksulluk sorunsalı etrafında eleştirel şekilde okunduğu bu çalışma, ülkemizde bu disiplin içinde önemli bir boşluğu dolduruyor. Şimdi, bu eleştiri nedeniyle bana verilen bu fırsatı kullanarak ve Yılmaz'ın ileride yürüteceği çalışmalara katkı sağlamak adına, eleştirinin bu kısmında eserin bana sordurduğu bazı soruları okur ile paylaşmak isterim.

Öncelikle belki sosyal politika kuramı ile daha fazla haşır neşir olduğum için, eserin sosyal politikaya katkılarından ziyade, içinde bulunduğumuz dönemde *yönetişim* olarak adlandırılan sürece ilişkin Yılmaz'ın saptamalarının bana son derece heyecan verici geldiğini vurgulamalıyım. On dokuzuncu yüzyıl ile 1970-sonrası döneme ilişkin karşılaştırma çok büyük bir potansiyel barındırıyor: *Belirsizliğin bir fırsat olarak görülmeye başlandığı* savı, bu açıdan son derece önemli. Bu nedenle, bu savın daha ayrıntılandırılmasını ve derinlikli hale getirilmesini arzu ederim. Belirsizlik kimler için bir fırsat haline gelir? Sadece girişimciler için mi? Örneğin, bilimciler ya da enformel sektörde farklı kademelerde çalışan araçlar ya da paralı askerler için de bu durum geçerli midir? Yani biyopolitikanın yeniden üretimini sağlayan farklı konumlardaki failer için, Yılmaz'ın tarif ettiği bu yeni sürecin ne anlama geldiği Yılmaz'ın ilerideki çalışmalarında detaylandırılabilir. Benzer minvalde bir başka soru, belirsizliğin fırsata dönüşmesi sürecinin, yoksulların algı dünyasını nasıl etkilediği. Bu tip konulara ilişkin Yılmaz'ın ileride yapacağı katkıların, ampirik çalışma yapan araştırmacılara, edindikleri doneleri daha iyi değerlendirme imkânı verecektir. Konuya ilişkin özellikle derinlemesine mülakat ve katılımcı gözlem yapan araştırmacıların Yılmaz'ın katkılarından faydalanacaklarına eminim.

Eserde bana sordurduğu sorulardan biri ise, belirsizliğin riske metamorfozunun kime karşı ve kim tarafından gerçekleştirildiği. Bu soruya eserde verilen cevap daha vurgulu olabilirdi diye düşünüyorum. Kafa karışıklığımı somutlamak ve

basite indirgemek gerekirse: *Siyasi aritmetik* olarak istatistik, yoksulları pasifize etmek ya da daha fazla vergi toplamak gibi iktidarın iktidar-dışı/karşıtı faillerle kurduğu ilişkileri düzenlemek için mi iktidarın kullandığı güvenlik adlı teknolojinin bir parçası haline geldi? Eserden edindiğim izlenim, bahsedilen teknolojilerin birbirini ne şekilde takip edildiği son derece başarılı şekilde yansıtılırken, bu teknolojilerin mass edilmesi ve uygulanma sürecindeki somut tarihsel saikların yeterince açıklıkla okurla paylaşılmadığı.

Yani eseri okurken kafamda sürekli şu soru uyandı: Ya istatistik, iktidarın yoksullar ya da vergi mükellefleri ile ilişkilerini düzenleyen bir teknoloji olarak faydalı olduğu için değil de, iktidarı (ya da daha genel anlamda otoriteyi) vücuda getiren tekil fail ya da tekil fail grupları arasındaki ilişkileri düzenlemeyi kolaylaştırdığı ve bu failler arasındaki çekişmeleri azalttığı için kullanılmaya başlanmışsa? Bu soruyla eserde esaslı şekilde uğraşılmıyor. Eserin 142. sayfasında, istatistiğin iktidarın merkezleşme ile yayılması arasındaki ilişkiyi kuran teknoloji olduğu vurgulanıyor, fakat bu tarif de, iktidar ile iktidar-dışı arasında bir gerilim tarifliyor. Bu gerilimin doğası nedir ve bu gerilimin tarafları kimlerdir?

İstatistiğin (anladığım kadarıyla) sosyal politika bağlamında ilk kapsamlı kullanımının İngiltere’de başlamış olması, bu soruyu özellikle anlamlı kılıyor. Baron Haussmann, yeni Paris’i halk iki sefer ayaklandıktan sonra inşa etti. Diğer taraftan İngiltere’de aynı ölçekte bir vaka yaşanmadı. Yılmaz, her ne kadar 127. sayfada, Fransa örneğinin İngiliz yöneticilerin kafasının gerisinde olduğuna değinse de, bu değerlendirme bana yeterince ikna edici gelmedi. Yani İngiliz iktidarı, diğer iktidarlardan daha ‘akıllı’ olduğu için mi istatistiği halk ayaklanmaları olmadan kullanmaya başladı ve ‘pro-aktif’ adımlar attı? Eğer iddia bu ise, iktidarın yekpare ve eşgüdümlü hareket eden bir makine olduğu varsayımına yaslanılıyor olabilir ve bu tip bir iddia çalışmanın ruhuna ters düşer. Yinelemek gerekirse, eserde, belirsizliği riske kimin çevirdiği ve bu metamorfozdan en çok kimlerin etkilendiği sorularına verilen cevaba ilişkin zihnimde bazı soru işaretleri oluştu. Bu sorular da, beni, bu dönüşümün kime karşı, ne için ve nasıl gerçekleştiği sorularına verilen cevaplara yöneltti.

Bu nedenle ve aynı meseleden hareketle, belirsizlik-risk ilişkisinin doğasının yeniden şekillendirme sürecinde ölçek *sorunsalına* dair de zihnimde bazı soru işaretleri oluştu. Yılmaz, Viktoryen İngiltere’de (ve diğer Avrupa ülkelerinde) bu ilişkinin tarihinin ulusal seviyede anlatılabileceğini iddia etmekte. Fakat örneğin Mike Davis’in (2000) *Late Victorian Holocausts* çalışmasını ve dönemin kolonyal faaliyetlerine ilişkin başka birçok çalışmayı ele alırsak, *nüfusun icadının* Britanya adası dışında, örneğin Hindistan’da başladığını düşünebiliriz. Hatta *Dünya*

Sistemi Kuramcılarının Dale Tomich (2003) gibi daha yakın zamanlı temsilcilerinin *Through the Prism of Slavery* gibi çalışmalarına ve genel olarak Atlantik ekonomisi çalışanların eserlerine baktığımızda, *nüfusun icadının* belki de Atlantik köleciliğine ve modern plantasyon sisteminde üretimin organizasyonuna kadar geri götürebiliriz. Her durumda, belirsizlik-risk ilişkisinin yeniden formüle edilmesinde, Britanya yoksullarını kontrol etme saiki önemini nispeten yitiriyor gibi gözükmemekte. *Yoksulları Ne Yapmalı?*'da bu konuya dair görebildiğim tek referans, eserin 147. sayfasındaki William Petty'nin İrlanda'da yaptığı çalışmalara ilişkin kısım. Yılmaz'ın ileriki çalışmalarının bu ve benzeri temaları işleyerek, mevcut çalışmasında, şu anda bir noksanlık olarak gözüken bu noktayı kapsamlı bir yaklaşımın başat bir ögesi haline getirmesi bu alanda büyük bir boşluğu doldurabilir.

Bu eleştiri, eğer eser, Viktoryen dönemdeki fiili üretim ilişkilerinin doğasına ilişkin daha kapsamlı bir tartışma yapılmış olsaydı kadük kalırdı. Diğer bir deyişle, yoksulların kontrolüne ilişkin dönüşümler anlatılırken, yoksulların eyleyiş *potansiyeli* daha ayrıntılı şekilde okur ile paylaşılabilirdi. Bu mesele, aslında, Booth'un çalışmasına dair değerlendirmede emek piyasasının niteliklerine ilişkin tartışma içinde ele alınıyor. Burada Jones'un (1984) son derece nitelikli, benim içinde öğretici olmuş *Outcast London*'ına referans verilmesi beni son derece sevindirdi fakat örneğin bu eserde Jones, fabrika emeğine alternatif emek organizasyonlarına yer ayırmakta iken, Yılmaz, bu tip bir tartışmaya yer ayırmak tercihinde bulunmamış. Bu nedenle, belirsizliğin kaynağını/faillerini saptamak eseri okurken güçleşiyor ve yukarıdaki eleştiri meşruluk kazanıyor.

1970-sonrası döneme ilişkin kitabın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde bu sorun hafifliyor. Yeni üretim organizasyonlarına ilişkin daha kapsamlı bir tartışma yapılıyor, fakat kanımca, odak, daha önceki bölümlerde olduğu gibi yine emek piyasası ve bu piyasanın esnekleşmesi. Oysaki: [*yoksulluk-yoksulun yarattığı belirsizlik-belirsizliğin riske dönüştürülme mecburiyeti*] olarak özetleyebileceğim dizgenin somut tarihsel koşullarını anlamak için, yoksulun içine girdiği (ya da giremediği) somut üretim ilişkilerinin niteliklerine dair bir tartışma yürütmek elzem.

Bu aşamada, Yılmaz'ın belirsizlik kavramına, yoksulun maruz kaldığı bir deneyim ve yoksulun oluşturma potansiyelinin ancak sınırlı olduğu bir süreç olarak baktığı kanısına kapılıyorum. Oysaki Yılmaz'ın son derece derinlikli şekilde bize anlattığı üzere, belirsizlik herhalde tüm failler için geçerli olduğu müddetçe belirsizliktir.

Kitabın üçüncü ve dördüncü bölümüne ilişkin temel eleştirim, bu bölümlerde, Dünya Bankası'nın eylemlerinin Yılmaz'ın Keynezyen olarak adlandırdığı dönemin tasfiyesini amaçladığına dönük güçlü bir vurgunun olmaması. Harvey'in meşhur

(ama açıklayıcılığı tartışılır) *temellük yoluyla birikim* kavramından hareketle, en azından bu ilişkiye bir referans verilebilirdi. Bu konu önemli, çünkü Viktoryen döneme ilişkin Yılmaz'ın sunduğu anlatıdan hareketle, Keynezyen dönemin aslında, Viktoryen dönemin ideallerinin gerçekleştirildiği bir birikim konjonktürüne denk düştüğü fikri zihnimde uyandı. Diğer bir deyişle, belirsizliklerin hemen hepsinin riske dönüştürüldüğü ve bu metamorfozun yükünün *sürdürülebilir* yöntemlerle (yani sosyal sigorta) dağıtıldığı bir dönemde, aslında, Willam Petty'nin hayallerini kurduğu sistem de kurulmuş oldu. İktidarın, belirsizliği riske dönüştürme kaygısı, artı-değer sömürsünün bekasını sağlamak olabilir ama sömürünün devamı, bu dönüşümün bedelinin ortak paylaşılmasını gerektiriyorsa, iktidar buna da onay verecektir (ki vermiştir de). Buradan hareketle, Viktoryen dönemden *neoliberal* döneme sıçramak her ne kadar aradaki *kontrastı* ifşa etmek suretiyle öğretici olsa da, anlatının kurgusundaki bu boşluk, *neoliberal*'i neyin tanımladığı ve bu dönemde, belirsizliğin nasıl olup da fırsata dönüştürüldüğü sorularına dönük Yılmaz'ın ilerideki çalışmalarında doldurabileceği bir boşluğa işaret ediyor.

Bu bağlamda, yukarıda değindiğim ölçek sorunsalına ilişkin, Yılmaz'ın çalışması bende iki alternatif çerçevenin kurulabileceği izlenimini uyandırdı. Bunlardan birincisine göre, belirsizliğin dönüşümü, öncelikle *iktidarın somut bünyesinin* yeniden yapılandırılması açısından önem arz ediyordu. Yılmaz'ın Leibniz'in yaptığı "devletin gücünü saptayın" çağrısını bize hatırlatması, bende bu fikri uyandıran temel neden. Yani iktidarın bir vechesi olarak görülebilecek devlet, öncelikle kendi gücünü saptamak istedi: Yeni bir üretim biçimine doğarken, daha kanatlarını kullanmayı bilmeyen bir kuş gibi neyi yapabileceğini ve neyi yapamayacağını görmesi gerekiyordu. Kısacası belki de istatistik, yoksulların kontrolü için gelişmedi. İstatistiğin yoksullarla irtibatlandırılması belki de sadece, devletin gücünü saptamanın bir yöntemi, bir deney idi. Aslına bakılırsa, istatistiğin bugünkü kullanımına dair de aynı saptama yapılabilir: İstatistik, hiçbir şekilde çözülmeyeceği belli birçok toplumsal soruna, doğal akışına bırakılacağı belli birçok toplumsal dinamiğe ilişkin varılan saptamalar yığını üreten bir bilgi biçimi olarak ele alınabilir. Tekelci Kapitalizm döneminde, oligopollerin pazar payını arttırmayacağını bile bile reklam yapmaları gibi. Yılmaz, aslında bu konuya 191. sayfada, istatistiğin "sefaletin sokaklarında kol gezerken göze batmamak için istatistik topluluklarında ve Genel Sicil Ofisi'nde kendisi için biçilen sosyalin pardösüsünü giydiğini" ifade ederek değiniyor. Bu tema/olasılık, Yılmaz'ın ileriki eserlerinde daha ayrıntılı şekilde tartışılabilir.

İkinci alternatif çerçeve ise, *iktidarın soyut bünyesi* ile ilgili: Belirsizliğin riske dönüşümü belki de ancak, iktidar, kurumsal yapısını tebaası ile bütünleştirebildiği nispette gerçekleşebiliyor. Bu elbette ilk etapta kulağa anlamsız geliyor, çünkü

iktidar ve tebaa arasında sömürü ilişkisi mevcuttur. Fakat meseleye, ölçeğin genişleyebileceği ihtimalini dikkate alarak bakarsak, başka bir senaryo ile karşılaşyoruz. O da, şu: belirsizliğin sosyal sigorta vasıtasıyla riske dönüştüğü dönem, coğrafyalar arası sömürün gittikçe ivmelendiği savaş sonrası döneme denk gelmekte. Post-kolonyal dönemin yeni ulus devletleri, artık şiddet kullanımı için bedel ödetmeden doğal kaynaklarını ve pazarlarını merkez ülkelere açarken, Lenin'in (ve Emmanuel'in) bahsettiği artık-üründen bir pay alan merkezde konuşlanmış gayri-sermayedar kesim genişledi. Dolayısıyla, belki de, belirsizlik, Sahra-altı Afrika ve Hindçin'in sömürüsü ile riske dönüşebildi ve bu riskin merkezde sosyal sigorta aracılığı ile paylaşılmasını belki de bu sömürü süreci finanse etti. Her iki çerçeve içinde de, Keynezyen dönem, günümüz belirsizliğinin ve daha da önemlisi yarınsızlığının anlaşılması için çalışılması gereken bir süje olarak ortada duruyor.

Eserin kurgusuna ilişkin kafama takılan temel soru ise, Dünya Bankası'nın çalışmadaki merkezi konumu. Bu soru benim için iki açıdan önemli. Birincisi, Genel Sicil Ofisi-Dünya Bankası eşleşmesi, bende, Dünya Bankası'nın mevcut dönemde belirsizliğin fırsata dönüşümü sürecini kuramsallaştıran, kurumsallaştıran ve inşa eden yapıların en önde geleni olduğuna ilişkin bir iddianın eserde yer aldığı izlenimini uyandırdı. Dünya Bankası'nın çeşitli siyasi enstrümanların düşük-gelirli coğrafyalarda tatbikini üstlendiğini elbette kimse yadsıyamaz. Fakat Dünya Bankası'nın Yılmaz'ın belirsizliğe ilişkin kuramsallaştırdığı dönüşümde oynadığı tarihsel rolün Genel Sicil Ofisi'nin oynadığı role denk olup olmadığı sorusu tartışma götürür.

Bu bağlamda, konuya ilişkin kişisel fikrimi paylaşmak isterim: Yılmaz'ın kuramsallaştırdığı dönüşümü başlatan faileri küresellik iddiası taşıyan kurumlarda aramaya gerek yok. Bu failer, kendi yerelliğinde bu dönüşümü başlatmış ve ortaya çıkan kurumsal projeyi küresel failere kabul ettirmiş olabilirler. Dünya Bankası'nın teknokratlarının, Yılmaz'ın kuramsallaştırdığı dönüşümü ne kurgulayacak fikri kapasiteleri olduğuna ne de bu dönüşümü 'eylemden öğrenmeye' yetecek deneyimlerinin olduğuna inanıyorum.

Bu açıdan, Yılmaz'ın kuramsallaştırdığı belirsizlik-fırsat ilişkisinin doğum anının, Johnson hükümetinin 1959 yılında başlattığı Yoksullukla Savaş (*War on Poverty*) olduğunu düşünüyorum. Savaş sonrası dönemde refah düzeyi artan Birleşik Devletler'de 1950'lerin sonu itibarıyla ilk defa yoksulluk oranı resmen incelenmiş ve bu oran yüzde 25 olarak saptanmıştı. Bugün *yeni sosyal sorunun* öğeleri olarak her ne tarifleniyorsa bunların neredeyse tümü, 1960'lar Birleşik Devletler'in sosyal politika uygulamaları sonucunda ortaya çıktı. Yani bir büyük planın tatbikinden

ziyade, adım adım devam eden bir kurumsal öğrenmeden bahsetmek daha anlamlı olacaktır.

Tam da bu nedenle, Birleşik Devletler’de *neoliberalizm* olarak adlandırılan döneme geçiş Kıta Avrupası’na ve hatta Büyük Britanya’ya göre çok daha sancısız gerçekleşti. Büyük Britanya, savaş sonrası dönemde sosyal güvenlik sistemini Kıta Avrupası’nın kurumsal yöntemlerine benzetirken, Birleşik Devletler, bugün küresellik kazanmış kurumsal uygulamaları icat ediyordu. Dünya Bankası, kanımca, bu icatları, farklı ulus devletlere, o coğrafyalardaki emek-sermaye geriliminin koşullarının elverdiği ölçüde uyarlama işine girişti. Kısacası, Dünya Bankası’nın Yılmaz’ın bahsettiği fikri dönüşüme katkısı, bu çalışmada verilen yeri hak edecek düzeyde olmayabilir.

Bu tercih, eserdeki kuramsal katkının kapsayıcılığına bizi ikna etme çabası içinde verilmiş olabilir. Yani *ulusaldan küresele* uzanan bir ‘yoksullukla mücadele’ sürecinin iktidarın yeniden üretiminde oynadığı rolü vurgulama kaygısı ile eserin ilk iki ve son iki bölümünde bir ölçek kayması yaşanmış. Yılmaz’ın *belirsizlik-fırsat* ikiliğine ilişkin çarpıcı katkısı, bu ikiliğin ortaya çıkışının yerel kökenlerine vurgu yapılarak da ifade edilebilirdi.

Dünya Bankası’nın çalışmadaki merkezi konumuna ilişkin ikinci itirazım ise, eserin son bölüme kadar verdiği bir vaade ilişkin. Yukarıda vurguladığım üzere, eserin operasyonel meselesi *yoksulluğun idaresi-belirsizlik* ikiliğinin dönüşümünü irdelemek. Eserin, kuramsal meselesi ise modern iktidara ilişkin özgün bir çözümleme getirmek. Yılmaz’ın çalışması, beni bu ikinci mesele bağlamında eserin her sayfasında heyecanlandırdı, çünkü içinde bulunduğumuz birikim konjonktüründe iktidar meselesine dair (beni de kapsayan) bir kafa karışıklığı hâkim. Eserin ilk iki bölümü, bu tartışmanın on dokuzuncu yüzyıla ilişkin bölümünü o kadar iyi yapıyor ki, okurda bugüne dair analize ilişkin beklentiler yükseliyor. Yılmaz’ın bu kuramsal katkının bahsettiğim beklentileri karşılayacak iskeletini eserin ilk iki, hatta üç bölümünde kurduğuna inanıyorum.

Fakat son bölümde, modern iktidarın mevcut birikim konjonktüründe yeniden üretilme usullerine dönük tartışmayı Dünya Bankası’nın faaliyetlerini merkeze alarak boğmak, önceki bölümlerdeki katkıları belirsizleştiriyor. Yılmaz’ın katkılarının küresel düzlemde geçerliliğini göstermek gibi bir kaygısının olmaması gerekir, çünkü eserin kalitesi, bu kaygıyı ortadan kaldıracak bir düzeyde. Bu nedenle, bahsettiğim bu belirsizlik, bana kalırsa, Yılmaz’ın sonraki çalışmalarında bir fırsata dönüşme potansiyeline sahip bir zenginliğe işaret ediyor.